

3. Клышка, М. К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М. К. Клышка. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 445 с.
4. Речник српскохорватского книжевног језика / уређивачки одбор Михаило Стевановић [и др.]. – Нови Сад : Матица српска, 1990. – 6 књ.
5. Старычонак, В. Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў : манаграфія / В. Д. Старычонак. – Мінск : БДПУ, 2007. – 190 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад аг. рэд. К. К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – Т. 1–5.
7. Тосић, Павле. Речник синонима / Павле Тосић и сарадници. – Београд : Отворена књи-га, 2008. – 712 с.
8. Эко, У. О собачьем лае (и другие археологические изыскания по зоосемиотике) / У. Эко // Эко, У. От дерева к лабиринту. Исторические исследования знака и интерпретации. – М. : Академ. проект, 2016. – С. 161–211.
9. Raszewska-Żurek, B. Ewolucja niektórych elementów stereotypu psa w polszczyźnie / B. Raszewska-Żurek // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. – 2010. – Т. 45. – С. 65–80.
10. Słownik języka polskiego PWN // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sjp.pwn.pl/>. – Дата доступа : 21.08.2015.
11. Słownik wyrazów bliskoznacznych / pod red. Mirosława Bańki. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2006. – 724 s.

Вольга Гардзеі

МАДЭЛІ МЕТАФТАНІМІЎ Ў СУСВЕТНЫМ МОВАЗНАЎСТВЕ

На сучасным этапе існуе шэраг грунтоўных даследаванняў, прысвечаных метафары і метаніміі ў беларускай мове [1, 4, 6], асабліваю актуальнасць як у айчынным і сусветным мовазнаўстве набываюць даследаванні, прысвечаныя з’яве ўзаемадзеяння метафары і метаніміі – метафтаніміі.

Згодна з мадэллю кагнітыўнай метафары Дж. Лакофа і М. Джонсана [3] метафарызацыя грунтуецца на працэсе ўзаемадзеяння структур ведаў двух канцэпттуальных даменаў – сферы-крыніцы (source domain) і сферы-мэты (target domain). Цягам аднакіраванай метафарычнай праекцыі (metaphorical mapping) складнікі сферы-крыніцы структуруюць канцэпттуальную сферу-мэту. Калі метафару вызначае кірунак з адной канцэпттуальнай сферы ў іншую, метанімію – трансфармацыі ў межах адной канцэпттуальнай сферы [2, с. 19].

Л. Гусенс вызначае два базавыя тыпы метафтаніміі: свабодная (cumulative metaphonymy) і аб’яднаная (integrated metaphonymy). Свабодная метафтанімія існуе ў форме метафары, вытворнай ад метаніміі (metaphor from metonymy), або, наадварот, метаніміі – ад метафары (metonymy from metaphor). Аб’яднаная метафтанімія выяўляецца ў выпадках, калі ў межах адной моўнай адзінкі аб’яднаны і метафара, і метанімія: метанімія ў межах метафары (metonymy within metaphor), метафара ў межах метаніміі (metaphor within metonymy). Асобна вылучаецца дэметанімізацыя ў межах метафары (demetonymization inside a metaphor, demetonymization in a metaphorical context) [4, с. 338].

Свабоднай метафтаніміі і аб'яднанай метафтаніміі Л. Гусенса адпавядаюць паслядоўнае ўзаемадзеянне (consecutive interaction) і паралельнае ўзаемадзеянне (parallel presence) Д. Герарца [5, с. 455–456]. У межах прызматычнай мадэлі Д. Герарц падзяляе слова або словазлучэнне на складнікі і дэманструе паслядоўнасць семантычных пашырэнняў. Разглядаючы прыклад “*Oh dear*”, *she giggled*, “*I’ve quite forgotten*” (‘‘О шаноўны’’, яна хіхікала, ‘‘я зусім забыла’’) Л. Гусенс і Д. Герарц спрачаюцца наконт належнага аналізу. Л. Гусенс прапануе разглядаць *giggled* або як метанімію (‘казачь смеючыся’), або як метафару ад метаніміі (‘казачь нібы смеючыся’, дэманструючы весялосць або бязглуздасць). Д. Герарц прапаноўвае больш шырокі падыход, дзе аб’ядноўвае метанімію і метафару ад метаніміі ў прызматычнай мадэлі паслядоўнага ўзаемадзеяння. Тое ж тычыцца прыкладу метаніміі ў межах метафары Л. Гусенса або паралельнага ўзаемадзеяння Д. Герарца *She caught the minister’s ear and persuaded him to accept her plan* (‘Яе размова зацікавіла міністра і ўпэўніла прыняць яе план.’). Л. Гусенс змяшчае ў артыкуле дзве супрацьлеглыя схемы тлумачэння метафтаніміі як метаніміі ў межах метафары і як метафары ад метаніміі. Л. Гусенс звяртае ўвагу на саматызм *minister’s ear* (‘вуха міністра’) як на жывую істоту, якая рухаецца і якую неабходна злавіць, каб набыць увагу міністра. Іншае тлумачэнне засяроджваецца на саматызме як на органе слыху, заваляды ўшы якім мы забяспечваем сябе чыёсьці ўвагай. Між тым, калі Л. Гусенс мяркуе, якая з дзвюх інтэрпрэтацый з’яўляецца больш слушна, Д. Герарц плуралістычна аб’ядноўвае іх у межах прызматычнай мадэлі дзе захоп чыйгосьці вуха метанімічна ўвабляецца як чынік для абалодання чыёсьці ўвагай (следства), а дзяслоў *caught* (‘злавіла’) праходзіць шлях ад прамога да пераноснага асэнсавання.

Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса, не аспрэчваючы вылучаныя Л. Гусенсам чатыры тыпы метафтаніміі, прыведзеныя да іх прыклады адносяць да аднаго тыпу – метанімічныя змяненні метафарычнай крыніцы [6, с. 8–10]. Грунтуючыся на тым, што метанімія з’яўляецца залежнай ад – а таму часткай – метафары, і паколькі ёсць дзве асноўныя метанімічныя схемы: частка вызначае цэлае, цэлае вызначае частку, то Ф. Руіс дэ Мендоса і О. Дыез вылучаюць чатыры мадэлі ўзаемадзеяння метафары і метаніміі: метанімічнае пашырэнне метафарычнай мішэні (metonymic expansion of a metaphoric target), метанімічнае скарачэнне метафарычнай мішэні (metonymic reduction of a metaphoric target), яшчэ дзве разгледзім ніжэй [6, с. 10].

Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса прыводзяць падрабязны агляд прыкладаў Л. Гусенса. Згадваючы *beat one’s breast* (‘біць сябе ў грудзі’) у якасці увасаблення метафары ад метаніміі Л. Гусенс сцвярджае, што выраз вызначае шумны адкрыты паказ гора, які можа часткова з’яўляцца прыгворствам, дзе метанімічнай асновай з’яўляецца рэлігійная

практыка біцця сябе ў грудзі падчас выказвання сваіх грахоў публічна [4, с. 332]. Гэты ж прыклад Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса лічаць метанімічным пашырэннем метафарычнай крыніцы (*metonymic expansion of a metaphoric source*), пашыраючы тлумачэнне тым, што асоба наўмысна перабольшвае з дэманстраваннем распачы, каб пазбегнуць пакарання за свае ўчынкі.

Таксама прыклад метаніміі ў межах метафары Л. Гусенса *bite one's tongue* ('прыкусіць язык') Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса лічаць увасабленнем метанімічнага пашырэння метафарычнай крыніцы. З той нагоды, што ў абодвух выпадках сцэнар тычыцца сітуацый, дзе асоба, якая дэманструе распач, насамрэч не б'е сябе ў грудзі, таксама як і асоба, якая стрымлівае сябе, каб не прагаварыцца, насамрэч не кусае сябе за язык. Вынікае, што прыклады метафтаніміі, якія грунтуюцца на мінулай або верагоднай рэчаіснасці, згодна з меркаваннямі Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса, уяўляюць сабой метанімічнае пашырэнне метафарычнай крыніцы.

Палеміка таксама тычыцца адзінага прыклада дэметанімізацыі ў межах метафары Л. Гусенса *pay lip service* ('няшчыра запэўніваць каго-н. у сваіх пачуццях'), які Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса адносяць да метанімічнага скарачэння метафарычнай крыніцы (*metonymic reduction of a metaphoric source*). Л. Гусенс сцвярджае, што суцэльны выраз *pay lip service* мае біблейскае паходжанне, які вызначае няшчырую дэманстрацыю адданасці, падтрымкі, але ў цягам часу *lip service* пачынае функцыянаваць асобна, дзе вызначае пустыя словы, тым самым, выраз *pay lip service* часткова страчвае сваё метанімічнае значэнне. З гэтым не пагаджаюцца Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса, сцвярджаючы, што метанімічнае скарачэнне – гэта вынік вылучэння найбольш дарэчных элементаў метафарычнай крыніцы, якія на падставе праецыявання звяртаюць увагу на больш значныя аспекты мэты, якія бачны праз ракурс адпаведных ім элементаў сферы крыніцы [7, с. 12]. Зразумець гэта прасцей з дапамогай ланцужка да названага прыклада: *lip* ('вусны') вызначаюць маўленне, *lip service* – пустыя, няшчырыя словы, *pay lip service* – падтрымліваць словам, а не ўчынкам.

Грунтуючы сваё даследаванне на тым, што метанімія з'яўляецца залежнай часткай метафары, Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса аўтаматычна выключваюць верагоднасць існавання такіх тыпаў метафтаніміі, вылучаных Л. Гусенсам, як метафара ад метаніміі і метафара ў межах метаніміі.

Неаднастайную класіфікацыю прапаноўвае Р. І. Устарханаў, які апісвае тыпы метафтаніміі, аналізуючы вылучаныя прыклады з дапамогай наступных параметраў: 1) наяўнасць або адсутнасць матываванасці метафары метаніміяй і наадварот; 2) ступень блакавання зыходнай праекцыі ў

адносінах да выніковай; 3) тыповая мадэль (мадэлі), якая ілюструе маты-вацью выніковай праекцыі (метафарычнай ці метанімічнай) у адносінах да зыходнай; 4) колькасныя параметры дадзенай мадэлі ў адносінах да агульнай колькасці прыкладаў інтэграцыі метафары і метаніміі [5, с. 12].

Калі Л. Гусенс лічыць *bite one's tongue off* ('прыкусиць язык') метаніміяй у межах метафары, то Р. І. Устарханаў – метафарай на аснове метаніміі з захаваннем метанімічнага складніка, *have a word in someone's ear* ('сказаць пад сакрэтам') для Л. Гусенса – метанімія ў межах метафары, а для Р. І. Устарханава – метафара на аснове метаніміі з захаваннем метанімічнага складніка. Таксама ў выніку супастаўлення названых класіфікацый можна канстатаваць, што метафара на аснове метаніміі з блакаваннем метанімічнага складніка Р. І. Устарханава адпавядае дэметанімізацыі ў межах метафары Л. Гусенса, метафара на аснове метаніміі з захаваннем метанімічнага складніка Р. І. Устарханава – амаль тое, што метафара ад метаніміі Л. Гусенса.

У мадэлях Л. Гусенса ўвага надаецца вылучэнню кіруючага складніка, метафары або метаніміі, што часам суправаджаецца шэрагам супярэчлі-вых індывідуальных інтэрпрэтацый. Прызматычная мадэль Д. Герарца адсочвае семантычныя пашырэнні кожнага складніка асобна. Ф. Руіс дэ Мендоса і А. Галера-Масегоса, грунтоуючы сваё даследаванне на тым, што метанімія з'яўляецца залежнай часткай метафары, аўтаматычна выключачоў верагоднасць існавання такіх тыпаў метаніміі, вылучаных Л. Гусенсам, як метафара ад метаніміі і метафара ў межах метаніміі. Р. І. Устарханаў дадае да параметраў колькасныя велічыні мадэлі ў адносінах да агульнай колькасці прыкладаў інтэграцыі метафары і метаніміі.

Літаратура

1. Горбач, В. А. Метанімія ў публіцыстычным маўленні: (парадыгматычныя здольнасці і сінтагматычная неабходнасць): аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук :10.01.10 / В. А. Горбач ; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2000. – 18 с.
2. Ивашина, Г. В. Метонимия: аспекты исследования / Н. В. Ивашина, Е. Н. Руденко // *Linguistica Brunensis*. – 2011. – № 59 (1–2). – S. 17–24.
3. Лакофф, Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Едиторал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Старычонок, В. Д. Многазначнасць слова ў беларускай мове : у 3 т. / В. Д. Старычонок. – Мінск : Колорград, 2017. – Т. 1 : Асноўныя тыпы полісеміі, кірункі семантычнай дэры-вацыі. – 273 с.
5. Устарханов, Р. И. Метафтонимия в английском языке: интерпретационно-когнитивный анализ : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Р. И. Устарханов ; Пятигор. гос. лингв. ун-т. – Пятигорск, 2006. – 24 с.
6. Шыманская, В. Ю. Метафарычная рэпрэзентацыя псіхалагічнай сферы чалавека ў беларускай і англійскай мовах (на матэрыяле субстантываў) / В. Ю. Шыманская. – Мінск : РІВШ, 2016. – 124 с.
7. Geeraerts, D. The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions / D. Geeraerts // *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. – 2002. – № 20. – P. 435–465.
8. Goossens, L. *Metaphonymy: The Interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action* / L. Goossens // *Cognitive Linguistics*. – 1990. – № 1. – P. 323–340.

Вольга Гарыцкая

КУДОЙ, ТУДОЙ, СЮДОЙ І ІХ ВАРЫЯНТЫ

Ў АСПЕКЦЕ БЕЛАРУСКА-РУСКІХ МОЎНЫХ КАНТАКТАЎ*

У адным з нарысаў Ф. М. Янкоўскі адзначаў: “І раптам наткнуўся на такое: *туды* і *тудою* (*тудою*) – аб’ект спрэчкі, шуканне дыялектызма. Што? Ці не падганяне пад іншамоўныя слоўнікі?” [6, с. 250]. Прыслоўі *кудой*, *тудою*, *сюдой* і іх варыянты фіксуюцца не ва ўсіх слоўніках беларускай мовы, а ў акадэмічных лексікаграфічных выданнях маюць пазнаку *абласное*, гл., напрыклад, 5-томны “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” ці 3-томны “Беларуска-рускі слоўнік” (2003 і 2012). Ф. М. Янкоўскі падае прыклады з запісаў, зробленых у розных частках Беларусі, а таксама з мастацкіх тэкстаў і прыходзіць да высновы: “З правам (і без аглядак: “А што ў іншых мовах?”) ужываецца *туды* і *тудою* ў літаратурнай мове” [6, с. 252].

На азначэнне *тудою* / *тудою*** і г. д. як дыялектных у савецкіх і постсавецкіх слоўніках беларускай мовы сапроуды магла паўплываць рускамоўная кадыфікацыйная практыка. Ва ўмовах білінгвізму нарматыўныя ацэнкі семантычна і фармальна блізкіх фактаў у розных мовах могуць змешвацца: тое, што ўспрымаецца як непрэстыжнае ў адной мове, можа атрымліваць такі ж цэтлік у іншай. І матэрыялы, якія папулярызуюць словы кшталту *тудою*, *тудою* і г. д. у беларускім маўленні [3; 6 і інш.], маюць сваёй мэтай паказаць, што на беларускую мову не трэба глядзець праз прызму рускай.

Моўны ўплыў мае і іншы напрамак. У розных крыніцах, у тым ліку ў лінгвістычных працах [2], адзначаецца, што ўжыванне *кудой*, *тудою* і *сюдой* у рускім маўленні жыхароў Беларусі – вынік беларуска-рускіх моўных кантактаў. Каб праверыць гэты тэзіс, мы звярнуліся да Генеральнага інтэрнэт-корпусу рускай мовы (ГКРМ, webcorpora.ru). Выкарыстоўваўся падкорпус блогаў “Жывы Журнал” аб’ёмам 8720 млн слоў, дзе ёсць рэгіянальная разметка. Блогі адлюстроўваюць размоўнае маўленне

* Даследаванне выканана пры падтрымцы БРФФД (праект Г18М-062).

** У беларускіх лексікаграфічных крыніцах варыянты прыслоўяў пазначаюцца непаслядоўна. У асноўным сустракаюцца варыянты на *-ой*, *-ою*, *-эй*, *-ёю*, але ўсе яны рэдка прысутнічаюць у адным выданні. У дыялектных слоўніках можна знайсці і іншыя варыянты, напрыклад, *тудэма* ў слоўніку Брэстчыны (1989). Па дадзеных Беларускага N-корпусу (bnkorus.info) найбольш частотнымі з’яўляюцца варыянты на *-ою* і *-ой* (прыкладна аднолькавая колькасць кантэкстаў), а прыслоўі на *-ёю* і *-эй* ужываюцца вельмі рэдка і пераважна ў метамоўных выказваннях.